

UČITEĽKY A RIADITELIA / LENKA KRIŠTOFOVÁBOSÁ, M., FILADELFIOVÁ, J. (EDS.). 2009. *UČITEĽKY A RIADITELIA.**RODOVÁ NEROVNOSŤ A RODOVÁ SEGREGÁCIA NA STREDNÝCH ODBORNÝCH ŠKOLÁCH.* PREŠOV: ESFEM.

Občianske združenie EsFem, založené v roku 1999, je v oblasti rodových štúdií etablovanou organizáciou. Za desaťročné obdobie jeho odborníčky a odborníci realizovali (aj v spolupráci s organizáciami Inštitút pre verejné otázky, Aspekt, Centrum rodových štúdií ai.) viacero významných projektov, výskumov a analýz. Ako jedna z najvýraznejších oblastí, ktorej sa EsFem venuje, sa do povedomia zapísala rodová rovnosť vo vzdelávaní a výchove. Touto témou sa systematicky zaoberá už od svojho vzniku, či už do úvahy berieme nepretržitý viacdimenziálny monitoring školstva, analýzy kurikulárnych dokumentov alebo rozvíjanie a presadzovanie princípov feministickej pedagogiky. A v tejto oblasti vznikla i publikácia odborníčok a odborníkov EsFemu – *Učiteľky a riaditelia (Rodová nerovnosť a rodová segregácia na stredných odborných školách)*.

Publikáciu, ktorá je výsledkom projektu „Rodová rovnosť v prostredí stredných odborných škôl“, možno z viacerých príčin označiť za unikátnu. Autorky a autori okrem teoretického aparátu a konceptov súvisiacich s feministickou analýzou školstva (a v danom kontexte i trhu práce) v knihe prezentujú výsledky empirického výskumu, ktorý uskutočnili na stredných odborných školách v rokoch 2008–2009. Pri ňásajú čerstvé informácie a odpovedajú na otázky, ktoré by sa zjednodušene dali sformulovať takto: „Existuje na slovenských stredných odborných školách rodová segregácia? Ak áno, akú štatistickú podobu má?“ Systematická poznatková báza na zodpovedanie týchto otázok o SOŠ doposiaľ na Slovensku nebola dostupná.

Odpoveď na prvú otázku je zrejmá už pri zbežnom pohľade na hlavný názov publikácie. Autorský tím (M. Bosá,

K. Minarovičová, J. Filadelfiová, M. Béreš, D. Bosý) sa však vo výskume a publikácii venuje nielen vertikálnej, ale i horizontálnej segregácii v školstve. Výskum orientuje na skúmanie zastúpenia žien na riadiacich pozíciách, ale aj na skúmanie zastúpenia žiakov a žiačok (a učiteliek a učiteľov) v rámci jednotlivých typov stredných odborných škôl.

Ako upozorňujú editorky publikácie, reforma školstva z rodového hľadiska má aj po roku 1989 skôr deklaratívny ako reálny charakter. Školstvo je dôležité monitorovať, keďže plní úlohu prípravy na povolanie a dôsledkom rodovo slepej (necitlivej) výchovy je aj rodová nerovnosť a rodová segregácia na trhu práce: „Škola [...] ovplyvňuje prístup k rôznym zamestnaniam a následne aj dosiahnutiu sociálnej prestíže a k materiálnemu zabezpečeniu do budúcnosti. Selektívna funkcia školy a následná alokácia jedincov na trh práce má pritom svoj rodový rozmer. [...] Školský systém je [...] s trhom práce v mnohých oblastiach prepojený a oba majú svoj rodový rozmer.“ (Minarovičová, s. 19¹) Napokon, aj samé školstvo – a ako sa ukazuje predovšetkým isté typy stredných odborných škôl – je príkladom feminizácie na trhu práce.

Publikácia *Učiteľky a riaditelia* je členená do piatich častí: 1. Rod ako východisko, 2. Rodové aspekty trhu práce a školstva, 3. Náčrt situácie na slovenskom trhu práce a rezort školstva, 4. Rodový audit stredných odborných škôl, 5. Možnosti pre pozitívnu zmenu. K jej vyváženému charakteru prispievajú úvodné kapitoly venované feministickej teórii a konceptom, ktoré autorky a autori použili pri dizajnovaní výskumu, ale i pri následnej interpretácii jeho výsledkov. Tieto kapitoly objasňujú konceptuálne a teore-

První číslo na téma „Navazujeme“ vznikalo půl roku. Kateřina Koželouhová Plesková k tomu podotkla: „O tématu jsme vlastně ani dlouze neuvažovaly. Celkem rychle se uchytil můj první nápad „Navazujeme“, inspirovaný jedním z plakátů České ženské lobby k letošním oslavám MDŽ. Myslím, že bylo důležité dát si ze startu prostor trochu si sesumírovat co a jak. Z čeho vycházíme, kdo jsme, kam jdeme, s kým.“

V říjnovém čísle časopisu naleznete rozhovor s Ivou Šmídovou o feminismu v každodenním životě, články o historii ženského hnutí v České republice i ve světě, reportáž o americké umělkyni, která vyrábí dekorativní předměty inspirované vagínou nebo článek o postavení žen v Afghánistánu a mnoho dalších témat. V časopise nechybí řada fejetonů a aktualit, kulturní rubrika nebo psychologická a právní poradna.

Budoucnost časopisu závisí zejména na opětovném získání grantové podpory Slovak – Czech Women's Fund, další zdroj financí pro časopis představuje placená inzerce a hlavně zájem čtenářek a čtenářů časopisu. V současné době je připravováno další číslo na téma ženy a sport, které vyjde v prosinci.

tické východiská výskumného tímu a navyše čitateľky a čitateľov oboznamujú s akýmsi minimom feministickej teórie (kategória rodu, rodové stereotypy, verejná a súkromná sféra, horizontálna a vertikálna segregácia, sklenený strop, sklenený výťah apod.). Umožňujú teda i tým, ktorí a ktoré sú menej oboznámené s rodovou problematikou, prehľadným spôsobom sa v téme zorientovať, a vytvárajú dobrý predpoklad na uchopenie kapitol, ktoré sa venujú štatistickým údajom a výsledným dátam empirického výskumu.

Ako nevyhnutné východisko všetkého uvažovania autorky a autori objasňujú rozlíšenie rodu a pohlavia. Prečo je rozlíšenie rodu a pohlavia dôležité pre odborníčky, ktoré sa zaoberajú rovnosťou príležitostí mužov a žien, vysvetľuje Monika Bosá: „[...] ešte vždy biologizujúca argumentácia slúži na legitimizáciu rodových nerovností a rodovej diskriminácie: Takmer všetky známe javy – predovšetkým spoločenské nerovnosti a delbu práce medzi ženami a mužmi – je možné s pomocou biologizujúcej argumentácie považovať za ‚prirodzené‘, dané a nemenné (zodpovedajúce schopnostiam, možnostiam, kompetenciám a vlastnostiam žien a mužov).“ (Bosá, s. 14)

Biologizujúca argumentácia, ktorá zneviditeľňuje sociálne a inštitucionálne vplyvy na vývin jedinca, by mohla byť nástrojom legitimizácie nerovnosti mužov a žien aj na trhu práce a špecifickým spôsobom „zdôvodňovať“ napríklad aj feminizáciu školstva. Ako jeden zo zaujímavých príkladov podobnej – biologizujúcej a rodovo stereotypnej – úvahy, ktorá nepochybne stojí za rodovou segregáciou v oblasti školstva, uvádzajú autorky materstvo: „Rovnako ako materstvo, aj učiteľstvo je [...] vnímané ako ‚poslanie‘, argumentuje sa stereotypne ‚prirodzenými‘ vlastnosťami žien vhodnými na vykonávanie starostlivostných a výchovných aktivít. Chápanie materstva ako ‚poslania‘ vytvára dojem, že prostredníctvom týchto činností dochádza vlastne k akémusi ‚naplneniu‘ – podsúva sa tak dojem, že matky (ale aj učiteľky či zdravotné sestry) pri svojej práci akoby ‚uspoko-

jovali špecifické potreby‘ (starat sa o druhých, pomáhať, ale aj obetovať sa, ...), ktoré sú považované za ‚prirodzené‘ – nie je teda potrebné ešte ďalšie ohodnotenie.“ (Minarovičová, s. 24)

Podobne aj pri nerovnomernom zastúpení žiakov a žiakov v technických či naopak „starostlivostných“ odboroch sa núka stereotypné a biologizujúce vysvetlenie, že dievčatá samy majú tendenciu smerovať do odborov spojených skôr so starostlivosťou, že sa na isté odbory nehodia a v ich štúdiu ich netreba podporovať.

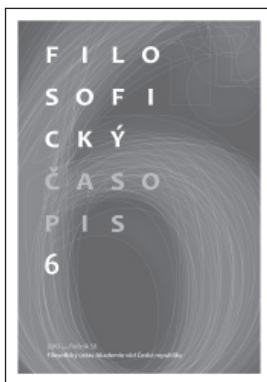
Škola nie je neutrálna inštitúcia, je silne rodovo zaťažená a má ďalekosiahle dôsledky pre štruktúru trhu práce a ekonomickú nerovnosť žien a mužov. Ako však upozorňujú autorky, reflexia a zmena statu quo musí prebiehať viacúrovňovo. Rovnosť príležitostí vo vzdelávaní a aj na trhu práce nezabezpečí iba samotná koedukácia chlapcov a dievčat, medzi inými je potrebná aj reflexia rodových stereotypov (napr. stereotyp „hlavy rodiny“, „ochrankyne domáceho krbu“ apod.) a redefinícia súkromnej i verejnej sféry: „Ak chceme, aby nastala zmena a dosiahla sa väčšia rovnosť medzi ženami a mužmi tak vo verejnej, ako aj súkromnej sfére, vyžaduje si to redefiníciu oboch sfér. Konvenčné myslenie, ktoré umiestňuje ženy do súkromnej (privátnej) sféry, vedie k ich vylúčeniu napríklad z formálnej politiky a plného využívania občianskych práv.“ (Minarovičová, s. 26)

Najpodstatnejšia časť publikácie – empirický výskum na stredných odborných školách (*Rodový audit stredných odborných škôl*) – nadväzuje na uvedené feministické východiská a na štatistické zisťovania a analýzy, ktoré sú doposiaľ k dispozícii za roky 1997–2006. S nimi sa čitatelia a čitateľky môžu oboznámiť v kapitole sociologičky Jarmily Filadelfiovej (*Náčrt situácie na slovenskom trhu práce a rezort školstva*). Nielen prieskumy verejnej mienky, ale aj tieto dáta preukázali, že pre slovenský trh práce sú typické veľké rodové rozdiely a že tzv. korelačná hypotéza (čím vyšší stupeň vzdelania, tým lepší prístup k viac plateným zamest-

Filosofický časopis

Filosofický časopis vydáva Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i. Patří k recenzovaným časopisům. Je pravidelně citován v publikacích Institute of Scientific Information (ISI), USA. Je zařazen a citován v databázích ERIH, Scopus a Ulrich's Periodicals Directory.

Časopis vychází šestkrát ročně. Obsahy starších čísel a další informace viz <http://filcasop.flu.cas.cz>
Cena jednotlivého čísla 59 Kč,
celoroční jednotlivé předplatné v ČR 295 Kč
Objednávky jednotlivých čísel i celého ročníku přijímá redakce, e-mail: filcasop@site.cas.cz, tel. 222221752

V časopisu jsou publikovány odborné stati, eseje, recenze a zprávy, které se zaměřují na oblast sociální a politické teorie, globální studia, dějiny idejí, logiku a další oblasti filosofického zkoumání s přesahy do dalších oborů.

Z obsahu čísla 2010/6:

I. Jirásek	<i>Smysl vizualizace lidského těla: různorodé významy nahoty</i>
J. Hroch	<i>K filosofickému myšlení Charlese Sanderse Peirce</i>
R. Šíp	<i>Kořeny pragmatismu: Antimaterialismus, univerzální člověk, evoluující realita a pružné principy</i>

naniam) pri zohľadnení rodu neplatí. Neplatí teda, že hoci dievčatá volia školy s vyšším stupňom vzdelania, majú lepšie platené miesta v zamestnaní. Výskumy takisto preukázali horizontálnu i vertikálnu segregáciu na slovenskom trhu práce, teda, že ženy vykonávajú odlišné zamestnania a majú iný podiel na riadiacich funkciách. Tieto zistenia sú v publikácii prezentované tabuľkami a grafmi. Takisto kvalitatívny obraz poukazuje na feminizáciu (spolu s oblasťou zdravotníctva a sociálnej starostlivosti) a na to, že hoci rezort školstva má jednu z najnižších pracovných miezd medzi rezortmi národného hospodárstva, aj v rámci neho existujú rodové rozdiely v odmeňovaní.

Keď odborníčky a odborníci EsFemu v roku 2007 dizajnovali vlastný výskum, vychádzali teda z dosť dobre opodstatneného predpokladu rodovej segregácie na slovenskom trhu práce a v oblasti školstva: „[...] možno konštatovať, že štatistické analýzy a výskumy z oblasti trhu práce a zamestnanosti v mnohých smeroch potvrdzujú štruktúrny charakter znevýhodnení na trhu práce spôsobený rodovými (i vekovými a inými, napr. etnickými) stereotypmi, ktorým ženy čelia po celý život – od mladého veku, cez materstvo až po pred dôchodkové obdobie.“ (Filadelfiová, s. 37)

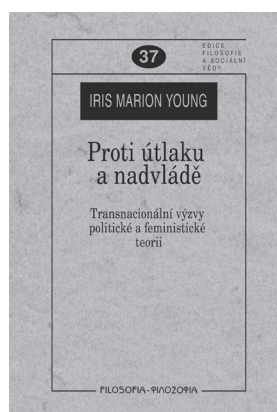
Vo vlastnom kvantitatívnom výskume pozornosť venujú špecificky stredným odborným školám a významným spôsobom rozširujú poznatkovú bázu o rodovej rovnosti v ich prostredí. Východiskové dáta čerpajú z dostupných webových stránok (učitelia a učiteľky na SOŠ) a online informácií Ústavu informácií a prognóz školstva (žiaci a žiačky na SOŠ). Do analýzy o pedagogickom zbore bol zahrnutý počet 202 stredných odborných škôl a do analýzy o zastúpení žiakov a žiačok 229 stredných odborných škôl.

Vo výskume EsFemu sa preukázalo, že podiel žiakov a žiačok v jednotlivých typoch odborných škôl je rodovo podmienený – dievčatá mali najsilnejšie zastúpenie v pedagogických, pedagogicko-sociálnych, zdravotníckych školách, obchodných akadémiách a v školách podnikania. Tieto typy

škôl sa ukázali ako feminizované i z hľadiska pedagogického zboru. U chlapcov naopak najvyššie zastúpenie vykazovali priemyselné a technické školy a i z hľadiska pedagogického zboru sa opakoval podobný vzor – tj. prevaha pedagógov.

Napriek výraznej feminizácii škôl výskum konštatuje výraznú vertikálnu rodovú segregáciu: „Ako ukazujú empirické údaje, feminizácia škôl je výraznejšia, vo viacerých kategóriách prekročila (priblížila sa ku) 80 %. Napriek tomu sú na riaditeľských pozíciách muži zastúpení nepomerne častejšie, oveľa silnejšie, než je ich zastúpenie v pedagogickom zbore [...] Celkovo môžeme na základe empirických údajov konštatovať nepomerne vyšší počet mužov v riadiacich pozíciách [...] v porovnaní s celkovým zastúpením mužov v pedagogickom zbore [...]“ (Béres, Bosý, s. 52–53)

Ako na zaujímavý úkaz poukazujú autori a autorky na opačný trend, na vyššie zastúpenie žien v pozíciách zástupkyne (otvárajú otázku vhodnú pre ďalší výskum a hlbšiu analýzu – či je tak preto, že riaditeľská pozícia je spätá s reprezentáciou školy, kým zástupcovská pozícia sa spája s administratívnymi a rutinnejšími úkonmi). Tieto analýzy autorky a autori výskumu rozširujú o viacstupňovú klastrovú analýzu s využitím matematicko-štatistických metód, ktorá takisto preukázala významné rozdiely v relatívnych počtoch chlapcov a dievčat na jednotlivých typoch škôl, a vyplynulo z nej, že rodová segregácia SOŠ je prítomná na všetkých úrovniach (na riadiacich pozíciách, v zastúpení učiteľov a učiteľiek, zastúpení žiakov a žiačok). Podobne ako predošlé výskumy, aj výskum EsFemu upozorňuje na štatisticky depresívny fakt výraznej horizontálnej a vertikálnej rodovej segregácie (tentokrát v oblasti SOŠ). Autori a autorky chápu zistené údaje ako výzvu na zamyslenie sa o budúcnosti stredných odborných škôl (predpokladaná je okrem iného i strata preslávy) a o uplatnení ich absolventov a absolventiek na trhu práce. Výzvou pre výskumný tím aj naďalej zostáva spracovať údaje o predmetových komisiách, ktoré by mohli viac napovedať o štruktúrnom charaktere segregácie, no do výskumu

Young, Iris Marion. 2010. Proti útlaku a nadvládě.

Transnacionální výzvy politické a feministické teorii. Zuzana Uhde (ed.).

Praha: Filosofia, ediční řada Filosofie a sociální vědy, svazek 37.

Iris Marion Young je významná americká politická filosofka a feministická teoretička. Její práce sahají od teorie politické a sociální spravedlnosti a globálního uspořádání přes feministickou teorii až po teorii demokracie. Mezi její hlavní knihy patří *Justice and the Politics of Difference* (1990), *Inclusion and Democracy* (2000), *On Female Body Experience* (2005) a *Global Challenges* (2007).

Kniha *Proti útlaku a nadvládě* je výběrem reprezentativních prací Iris M. Young z poslední doby. Young se v nich zabývá pojetím politického sebeurčení v mnohonárodním a globálním kontextu a sociálními a genderovými strukturálními nespravedlnostmi. Do výběru byly zařazeny články Feministické variace na téma dům a domov; Či rovnost? Sociální skupiny a posuzování nerovnosti; Živoucí tělo versus gender: Zamyšlení nad sociální strukturou a subjektivitou; Dva koncepty sebeurčení; Sebeurčení jako absence nadvlády: Aplikace na palestinsko-izraelské vztahy; Úvahy o globální demokracii. Kniha je uvedena článkem editorky o kritické teorii Iris M. Young.

nemohli byť zaradené, pretože dostupné údaje o predmetových komisiách boli v čase jeho realizácie minimálne.

Okrem spomínaného teoretického základu a komplexného prehľadu dát získaných výskumom publikácia *Učiteľky a riaditeľky* čitateľom a čitateľkám ako prílohu poskytuje nielen prehľad organizácií, ktoré pôsobia v oblasti rodovo citlivej výchovy a vzdelávania, ale aj viaceré medzinárodné dokumenty relevantné k skúmanej oblasti (prvýkrát v slovenskom jazyku sprístupňuje napr. *Odporúčanie CM/Rec (2007)13 Výboru ministrov členským štátom pre gender mainstreaming vo výchove a vzdelávaní*, *Odporúčanie 1281 (1995) o rodovej rovnosti vo výchove a vzdelávaní*). Svojím obsahom a štruktúrou predstavuje cenný príspevok nielen pre rodové

expertky a expertov, má potenciál byť výrazným prínosom aj pre školské manažmenty, predstaviteľov a predstaviteľky decíznej sféry, ako aj pre odborníkov a odborníčky v oblasti sociálnej politiky a politiky trhu práce. Ako naznačuje celkový charakter knihy, ale aj záverečná kapitola (*Možnosti pre pozitívnu zmenu*), autorky a autori nezostávajú iba pri štatistických konštatovaniach, ponúkajú nielen teoretické základy, ale majú aj ambíciu z rodovej perspektívy prispieť k reálnej zmene stredného odborného vzdelávania.

Poznámky

1 Všetky nasledovne uvádzané citácie sa vzťahujú k recenzovanej knihe.

PodĎakování

Redakce časopisu *Gender, rovné příležitosti, výzkum* děkuje za spolupráci recenzentkám a recenzentům, kteří se podíleli na hodnocení statí jedenáctého ročníku časopisu.

Mgr. Michaela Bartošová (Masarykova univerzita, Brno, ČR); Mgr. Alice Červinková (AV ČR, v. v. i., Praha, ČR); Mgr. Radka Dudová, Ph.D. (AV ČR, v. v. i., Praha, ČR); Mgr. Magdalena Górska (Linköping university, Švédsko); PhDr. Petra Guasti, Ph.D. (AV ČR, v. v. i., Praha, ČR); PhDr. Jaroslava Hasmanová Marhánková (Západočeská univerzita, Plzeň, ČR); PhDr. Hana Hašková, Ph.D. (AV ČR, v. v. i., Praha, ČR); Mgr. David Henig (Durham University, Durham, Spojené království); PhDr. Marek Hrubec, Ph.D. (AV ČR, v. v. i., Praha, ČR); Mgr. Ema Hřešanová, Ph.D. (Západočeská univerzita, Plzeň, ČR); Beatrice Chromková Manea, M.A. (Masarykova univerzita, Brno, ČR); Doc. PhDr. Zuzana Kiczková, Ph.D. (Univerzita Komenského, Bratislava, SR); Mgr. Radka Klvaňová, M.A. (Masarykova univerzita, Brno, ČR); doc. PhDr. Blanka Knotková, Ph.D. (Univerzita Karlova, Praha, ČR); Mgr. Luba Kobová, M.A. (Univerzita Komenského, Bratislava, SR); Mgr. Kateřina Kolářová, Ph.D. (Univerzita Karlova, Praha, ČR); Mgr. David Kostlán (SAV, Bratislava, SR); Doc. Ing. Lucie Kozlová, Ph.D. (Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR); PhDr. Milan Kreuzzieger, Ph.D. (AV ČR, v. v. i., Praha, ČR); PhDr. Alena Křížková, Ph.D. (AV ČR, v. v. i., Praha, ČR); Mgr. Yana Leontiyeva (AV ČR, v. v. i., Praha, ČR); Mgr. Marcela Linková (AV ČR, v. v. i., Praha, ČR); Mgr. Kateřina Lišková, Ph.D. (Masarykova univerzita, Brno, ČR); PhDr. Hana Maříková (AV ČR, v. v. i., Praha, ČR); Mgr. Eva Mitchell (AV ČR, v. v. i., Praha, ČR); PhDr. Martina Mysíková (AV ČR, v. v. i., Praha, ČR); Mgr. Olga Nešporová, Ph.D. (VÚPSV, Praha, ČR); Mgr. Arnošt Novák (Univerzita Karlova, Praha, ČR); doc. Libora Oates-Indruchová, Ph.D. (Univerzita Karlova, Praha, ČR); Ing. Petr Pavlík, Ph.D. (Univerzita Karlova, Praha, ČR); PhDr. Michal Pullmann, Ph.D. (Univerzita Karlova, Praha, ČR); Mgr. Zdeněk Sloboda (Univerzita Karlova, Praha, ČR & Institut komunikačních a mediálních věd, Univerzität Leipzig, SRN); PhDr. Irena Smetáčková, Ph.D. (Univerzita Karlova, Praha, ČR); Mgr. Katarína Strapcová, Ph.D. (SAV, Bratislava, SR); doc. PhDr. Csaba Szaló, Ph.D. (Masarykova univerzita, Brno, ČR); Alice Szczepaniková, Ph.D. (Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt nad Mohanem, SRN); prof. PhDr. Gerlinda Šmausová (Masarykova univerzita, Brno, ČR); Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D. (Univerzita Palackého, Olomouc, ČR); PhDr. Jiřina Šmejkalová, CSc. (University of Lincoln, Spojené království); PhDr. Iva Šmídová, Ph.D. (Masarykova univerzita, Brno, ČR); Mgr. Veronika Šprincová (Univerzita Karlova, Praha, ČR); Doc. PhDr. Mariana Szapuová, Ph.D. (Univerzita Komenského, Bratislava, SR); Mgr. Marcel Tomášek, M.A. (Centrum pro veřejnou politiku, Praha, ČR); doc. Milan Tuček, CSc. (AV ČR, v. v. i., Praha, ČR); Mgr. Zuzana Uhde (AV ČR, v. v. i., Praha, ČR); Mgr. Marie Valentová, Ph.D. (CEPS/INSTEAD, Lucembursko); doc. Ing. Jiří Večerník, CSc. (AV ČR, v. v. i., Praha, ČR)